

RENDSZERVISSZAVÁLTÁS | HAVERI KAPITALIZMUS | KORNAI JÁNOS

Elnyomás szemle

A magángazdaság egészséges fejlődésének fő akadálya Magyarországon megint a rátelepedő állam. Előbbi védelemre szorulna a hatalmi apparátussal szemben, ezt Kornai János már több mint negyedszázada felvetette. Diagnózisa ma is helytálló. Javaslati úgyszintén.

Gazdagodó klientúra, családi összefonódások, extra kedvezmények a kivételezettek szűk körének – napi tapasztalattá lett, hogyan működik a haveri kapitalizmus. Kialakulásához elég volt egy fél évtized. Kulcsszereplői nem piaci versenyben mérettek meg, hanem állami közreműködéssel ruházták fel őket irdatlan vagyonnal és ahhoz mérhető befolyással. Mégpedig változatos eszközökkel: új monopóliumok létrehozásával, személyre szabott törvényekkel, célzatos közbeszerzési eljárásokkal, államilag kiszemelt luxusingatlanok átjátszásával. Az eszköztárba beletartoznak a klienseknek címzett adókedvezmények, a jogi akadályok elhárítása működésük elől, a vagyonátjátszás, sőt a kényszerítés. Utóbbinak látványos elszendvedői a kegyvesztett haverok. De nemcsak ők; piaci hírek szerint ma Magyarországon kifizetődőbb

meglapulni, mint kitűnni, nehogy a sikert elirigyelje és eltulajdonítsa valaki, aki a legbelső körökhöz tartozik.

Az nem új felfedezés, hogy ha nem korlátozzák, akkor az államnak erős hajlama van a nyomulásra, behatol a gazdaság – és extrém esetben akár a civil élet – valamennyi szegletébe. A politikai és az üzleti közösség főszereplőinek összebútorozása sem új jelenség, az a rendszerváltás óta valamennyi kormány működésére jellemző volt. A mostani időszakot az teszi különlegessé és Európában kivételessé, hogy az Orbán-kormány nem is akarja fékezni, kordában tartani ezt a folyamatot, hanem maga vezényli a parádét. Ezt tette működése normájává. Olyan sikeresen, hogy aki az akarata útjában van, már szemlesütve félreáll.

Egyre gyakrabban sejlenek fel a rendszervisszaváltás jelenségei.

Farkas Zoltán
farkas.zoltan@hvg.hu

A fordulat leglátványosabb elemei, hogy a privatizáció helyébe államosítás lépett, a versenyszabályok védelme helyett a kivételezést törvényesítik, az állami jogkörök lebontása elakadt, átfogó központosítás folyik. Célszerű hát belelapozni azokba a könyvekbe, amelyek 25-30 éve a magántulajdonra alapozott piacgazdaság felépítését az állam szisztematikus korlátozásával képzelték el. Ilyen mindenekelőtt Kornai János Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében című, 1989-es munkája, amely ma éppen olyan aktuális, mint megjelenése idején.

■ Újraszült bürokrácia

„Hasztalan abban reménykedni, hogy az állami egység úgy fog viselkedni, mintha magántulajdonú lenne, és elkezd önként piaci formában működni. Nem és nem. Kár újra és újra rácsodálkozni:

■ Az állam túlhatalmával szemben, a magántulajdon fejlődése érdekében alkalmazandó legfontosabb eszközök – az Indulatos röpirat alapján

- A magánszektor teljes liberalizálása
- Jogi garancia a magánszerződések érvényesítésére
- A magántulajdon teljes biztonságának garantálása
- Az adórendszer ne fekézzesse a magánberuházást
- A hitelezés segítse a magánberuházást, a magántőke képződését és növekedését
- Az állami közpénzköltés törvényi korlátozása, szigorú ellenőrzése
- Az állami megaprojektek irányítói személyes vagyonukkal is feleljenek a teljesítésért

Forrás: Kornai János

az állami tulajdon állandóan újrászüli a bürokráciát, mert az állami vállalat a bürokratikus hierarchia része” – írta Kornai, aki akkor a Harvardon a szocialista rendszer működését oktatta. Ha netán bárkinek szemernyi kétsége volna abban, hogy ez a megállapítás ma is helytálló, gondolja csak végig, hogyan odázza el az egyik leg-sürgősebb fejlesztést, az M3-as metró rekonstrukcióját egymással harcolva és dacolva az állam és a főváros bürokráciája. Újonnan kialakított bürokratikus rendszerek kebelezték be az energiaellátást, a lakossági szolgáltatások nagy részét, beleértve az iskolarendszert és a kórházakat is, amelyek most nagy erők bevetésével igyekeznek megoldani azokat a problémákat, amelyeket maguk okoztak.

Valamennyi területen permanens átalakítások zajlanak. Miként a tervgazdasági években is egymást érték az átszervezések – hol az egyes ágazatok „trösztökben” való egyesítése és központosítása volt napirenden, hol a részleges decentralizáció –, úgy kormányozta be magát a mostani hatalom is az intézmények és hatáskörök útvesztőibe: a Klik-esedésbe, az ENKSZ-esedésbe, a GYEMSZI vagy ÁEEK dilemmájába. A betűszavakat erre a kis időre semmi értelme kibontani. Údíto kivétel az NHKV, amely legalább Kukaholding néven közismertté vált, ám ő is máig bajlódik a szemétszállítás megszervezésével, a járműbeszerzéstől a dolgozók bérezéséig és a számlázásig. Az államosított és központosított területekre kivétel nélkül jellemző, hogy a szolgáltatás akadozik, színvonala romlik, nő a munkaerőhiány, az előírások és az alkalmazottak bürokratikus tenivalói viszont gyarapodnak.

Az állami menedzser az állami bürokrácia középszintű hivatalnok. Ha rosszul dolgozik, nem magát károsítja meg; szigorúan ellenőrizni kell, mire költi az állam pénzét – fejtegette Kornai. Ettől ma éppen olyan távol vagyunk, mint 1989-ben. A menedzserek javadalmazása nem a teljesítményükön, hanem a kormányfői önkényen múlik. A kormányváltás után, 2010-ben a miniszterelnök egyik legelső teendője volt az állami

cégvezetők fizetésének megnyirbálása, beleértve a jegybank akkori elnökét, valamint a leváltott káderek végkielégítésének megadóztatása, szinte az utolsó fillérig. Saját kliensmenedzsereit azonban az Orbán-kormány már vastagon megfizeti, ezzel extra tétet társít a kinevezésekhez. És persze az esetleges bukásokhoz is, így a központi akarattal való ellenkezés ma már kifejezetten ellenjavallt. A cégvezetők elszámoltatása pedig lekerült a napirendről. Sőt működésük nagy részét, törvényileg is üzleti titokká minősítve, eltakarták a nyilvánosság elől, nehogy fény derüljön arra, milyen manőverekkel segítik a kormányzati klientúra nyomulását, gazdagítását.

■ Közpénzköltés – magán-kockázatra?

Ha valaki a köz pénzt kockára teszi, akkor ő maga is vállaljon anyagi felelősséget – szorgalmazta Kornai. A világkiállítás megrendezése körüli vitára reagálva ezzel példálózott: „Azok a kormányzati tisztviselők, bizottsági tagok, minisztériumi biztosok, akik az előterjesztésért felelősséget vállalnak, ajánlják fel jelzálogként személyes vagyonukat: öröklakásukat, nyaralójukat, autójukat, műtárgyaikat. Az előterjesztés melléklete tartalmazza ezeknek az értékeknek a teljes leltárát. Maguk döntsék el, hogy személyes tulajdonukból mit vonnak ki a jelzálogként felajánlott vagyon alól, de legyen nyilvánvaló, hogy amit felajánlanak, az valóban sokat jelent a számukra. (...) A világkiállításról szóló törvény helyezze előre kilátásba azok bőkezű megjutalmazását, akik a javaslatot készítettek, feltéve, hogy a kiállítás az ígért eredménnyel járt. Ugyanez a törvény írja elő a jelzálog maradéktalan érvényesítését, amennyiben a kiállítás

anyagi kudarccal végződik. Előre biztosítani kell az alkalmas szükséglakásokat, ahová az előterjesztés készítői kudarc esetén átköltözhetnek. Úgy gondolom, hogy ilyenformán az előterjesztés készítői számára világossá válik, mit jelent az, hogy valaki a saját zsebére vállal kockázatot. Ha pedig ilyen körülmények között nem akarnának javaslatot tenni, hát ne tegyenek.”

Valóban legfőbb ideje volna a személyes kockázatvállalás meghonosításának a megaprojektek esetében! Például a jelzálogosítást az úszó-világ bajnokság vagy az olimpia korifeusaira kiterjeszteni – élükön a miniszterelnökkel. A borítékolható veszteségek, a tervezett jócskán meghaladó költségek miatt előbb-utóbb egész lakótelep jönne össze azokból, akik beköltöznek az „alkalmas szükség-lakásokba”. Viszont néhány ilyen eset véget vethetne a kalandorságnak és a voluntarizmusnak.

„El a kezekkel a magánszektor-tól! És ugyanakkor azt is követelni kell: igenis tegyük rá a kezünket az állami szektorral!” – fogalmazott tőle szokatlan harciassággal Kornai. Orbán Viktor kormánya ezt a tézist is meghaladta, amennyiben rátenyerelt a magánszektor tekintélyes részére. Egész szakágazatokat monopolizált a dohánykereskedelemtől a tankönyvkiadásig, az étkezési utalványoktól a kéményseprésig. Stratégiai megállapodásokkal láncolta magához a gazdaság legnagyobb szereplőit, akik/amelyek olykor a központi költségvetés csápjaként működnek. Kiszorított a tulajdonukból energiaszolgáltatókat, vízügyi és hulladékos cégeket, továbbá elfoglalta a bankszektor nagy részét is.

■ Politikai hitelezés

„Visszavásároltuk és nemzeti kézben tartjuk a Magyar Külkereskedelmi Bankot, a Budapesti Bankot, és tulajdonrészt vásároltunk az Erste Bankban is. A takarékszövetkezeti rendszer újrászervezése is ebbe a sorba illeszkedik” – büszkélkedett a kormányfő. Azóta talán már a laikusok is pedzegetik, miért idegenkednek a közgazdászok az állami tulajdontól a pénzügyi rendszerben. Mert bár a politikai célú hitelezés korábban sem volt

nehogy fény derüljön arra, milyen manőverekkel segítik a kormányzati klientúra nyomulását, gazdagítását

teljességgel ismeretlen a magyarországi közéletben – egyebek mellett ebbe rokkant bele a Postabank, uszkve 180 milliárd forintos kárt okozva a köznek –, az eddig nem volt szokás, hogy a barátok és strómanok, Mészáros Lőrincről Andy Vajnáig, úgy nyúljanak be az állami bankok széfjébe, mint a sajátjukba.

Ahhoz, hogy a gazdaság egészségesen és dinamikusán növekedjék, erős és innovatív magánszektorra volna szükség. Ezt még azok sem vitatják, akik hívei az erőteljes állami beavatkozásnak a gazdaságba. A központi költségvetés terjedelmét, az elvonások mértékét például az Orbán-kormány is állandóan mérsékelni szeretné, de nem képes rá. Önmagában nem is volna elég ahhoz, hogy az üzleti klíma vonzóvá váljon. Emellett szükség volna – Kornai szavaival – a magánszektor teljes liberalizálására, a magánszerződések érvényesítésének és a magántulajdon teljes biztonságának garantálására, továbbá arra, hogy az adórendszer ne fejezze a magánberuházásokat, és hogy a magántőke képződését a hitelezés is segítse. Elég egy-egy pillantást vetni ezekre a feltételekre, hogy kiderüljön, milyen messze van a magyar gazdaság ettől az ideáltípustól.

A magánszektor liberalizációját és a tőke szabad mozgását nyilvánvalóan sértik azok a területek, amelyeket az állam monopolizált. Van köztük, amelyekből csak a külföldiek kergették ki – ilyen például az étkezési utalványok piaca –, máshonnan még a belföldi vállalkozókat is. Például trafikosok ezreit, tankönyvkiadók tucatjait szorította ki hatalmi szóval az állam a piacról. Arra is van példa, hogy az állam magánszerződéseket utólag átír. Ez történt például akkor, amikor a devizaadások fix, a piacinál jóval előnyösebb árfolyamon fizethették vissza az adósságukat, vagy amikor az állami földek privatizációja során a korábbi bérlőket kiebrudalták. A magántulajdon biztonságának garantálása nem szerepel az alaptörvényben.

Menjünk tovább Kornai szervezője szerint! Az adórendszer kétarcú: a baráti tőke gyarapodását nagyvonalú kedvezményekkel gyámolítja, egyes ágazatok kizso-

KORCSOG ERNŐ

rírtandó külföldi cégóriásai pedig különadók nyomása alatt kényszerülnének boldogulni. Sokan közülük kiszálltak a magyar piacról. Hasonlóképpen, a hitelezés is a barátok és bizalmasok tőkénének, vagyonának gyarapodását segíti, főleg az állami pénzügyintézetek jóvoltából. A bankrendszer külföldi tulajdonú része viszont Európa-rekordnak számító különadót kapott a nyakába, hitelezése meg sem közelíti a válság előtti mértéket.

■ Züllesztő korrupció

Az állami és az üzleti szektor ne azonos feltételek mellett versengjen egymással, mert az erősebb – vagyis az állami – kiszorítja az utóbbit, vetette fel Kornai. Szinte már alig van olyan ágazata a magyar gazdaságnak, ahol ez ne következett volna be.

■ Az állam benyomulása a magángazdaságba

- A jogbiztonság hiánya, a magántulajdont nem védi az alaptörvény
- Egész ágazatok államosítása, központosítása
- Új monopóliumok létrehozása
- Diszkriminatív adórendszer
- Levajazott közbeszerzések
- A magánszerződések törvényi felülírása
- A költségvetés átírása rendeletekkel
- Az állami cégek működésének titkosítása
- Politikai célú hitelezés
- Stratégiai megállapodások megkötése
- Kalandor állami projektek indítása
- A klientúra gazdagítása törvényi kivételezéssel
- Vagyontranszfer a családtagoknak és a barátoknak
- Megfélemlítés

Kornai János
1990-ben.

*Higgadt szerző,
indulatos érvek*

a hitelezés is a barátok és bizalmasok tőkénének, vagyonának gyarapodását segíti

volna be. Ráadásul az állam informális beavatkozása jóval túlmutat a központi költségvetés méretén. Annak lehetőségeit megtoldották a központi akaratot finanszírozó állami bankok hitelezésével, amelyek tőkét az állam mindannyiszor kipótolja, ha céljaihoz szükségesnek tartja. Megtoldották a Magyar Nemzeti Bank alapítványaival, vállalkozásaival. Megtoldották néhány állami cég megbízásával, hogy az általuk uralt ágazatokban hajtsák végre a kormányzati szándékot – magánriválsaik rovására. Ehhez is az állam nyújtja nekik a szükséges többletforrásokat.

Mire képes az a gazdaság, amelyikben a játékszabályokat az állam javára írták át? Amelyikben az állami akaratnak nincsenek törvényes korlátai? Ennek összegzéséhez több tényezőt kell mérlegre tenni. Egyrészt, rövid távon a protekcionizmusban akad némi növekedési többlet, még a magyarhoz hasonlóan nyitott gazdaságban is. Az eszközök koncentrációjában úgyszintén. Hatalmi eszközeit az állam a nép boldogítására is bevetheti, ez történt a rezsiszökkentéssel, és ez kezdődött el most, a központilag diktált béremeléssel. Ráadásul a bőségesen érkező uniós támogatások is felpörgethetik a gazdaságot, amit ideig-óráig el lehet adni „a reformok működnek” címszóval.

De van az éremnek másik oldala is. Ezeket a pillanatnyi, inkább virtuális, mint valóságos előnyöket felülírja az állami beavatkozások és a korrupció züllesztő hatása, a jogbiztonság hiánya, az önkény gyakorlata. Valamint a véget nem érő hadiállapot, amelynek célkeresztje kiszámíthatatlanul pásztázza a terepet. ■

Forrás: HVG-gyűjtés